

Dziedzictwo Bronisława Ferdynanda Trentowskiego. W 150-lecie śmierci Filozofa, pod red. naukową Sławomira Sztobryna.
Wydawnictwo Naukowe Towarzystwa Pedagogiki
Filozoficznej „Chowanna”, Łódź 2019, 346 s.

Monografia poświęcona Bronisławowi Ferdynandowi Trentowskiemu (1808–1869), którego 150 rocznica śmierci upłynęła w ubiegłym roku, to książka niezwykła, tak jak i niezwykła była postać filozofa i pedagoga, której jest poświęcona.

Sławomirowi Sztobrynowi – *spiritus movens* tego przedsięwzięcia, znanemu i cenionemu w środowisku naukowym badaczowi pedagogiki historycznej i filozoficznej, powiodła się w dzisiejszych czasach i okolicznościach rzecz niezwykajna. Oto bez grantów, bez państwowych, samorządowych czy pozarządowych dotacji, bez finansowej partycypacji uczelni, bez wreszcie wsparcia zamożnej oficyny wydawniczej, otrzymujemy wzorcową monografię zbiorową. Książka o Trentowskim jest bowiem dziełem starannie przemyślanym i skomponowanym, a ponadto *par excellance* interdyscyplinarnym. To dzięki takim właśnie jak to opracowaniom, pedagogika jako dyscyplina naukowa ugruntowuje swoją tożsamość jako dyscyplina humanistyczna, a nie jedynie społeczna, wbrew arbitralnym urzędniczym decyzjom. Podkreślenia godne jest i to, że *Dziedzictwo Bronisława Ferdynanda Trentowskiego* jest pierwszym od pięćdziesięciu lat opracowaniem zbiorowym ujmującym holistycznie dorobek Trentowskiego i tym samym godnym następcą pracy pod redakcją Andrzeja Walickiego, która ukazała się z okazji setnej rocznicy śmierci autora *Chowanny*. Sztobryn jako redaktor naukowy zaprosił do współpracy doborowe i bezinteresowne grono piętnastu autorów (pedagogów, filozofów i filologów) z kilkunastu ośrodków

naukowych – wybitnych znawców polskiej kultury pedagogicznej, filozoficznej i literackiej wieku XIX. Stulecie to było wprawdzie klęską dawnej Rzeczypospolitej w wymiarze politycznym, ale klęską paradoksalnie zrekompensowaną wspólnym rozwojem na niwie kultury duchowej. Bohater monografii rocznicowej, Trentowski, należał do ścisłej elity intelektualnej Polaków pierwszej połowy XIX stulecia, a ciągle jeszcze pozostaje osobistością, która z powodu przyjmowania kamerdynerskiej perspektywy przez rodaków („dla kamerdynera nikt nie jest bohaterem”, jak powiedział Hegel), nie zajmuje należnego jej miejsca w dziejach kultury narodowej.

Monografia poprzedzona jest *Przedstwieniem* Sztobryna, nakreślającym cele i zamysł całego opracowania, a zwieńczona 24-stronicową (drukowaną petitem) bibliografią, z podziałem na źródła archiwalne, dzieła Trentowskiego oraz opracowania poświęcone jego postaci i myśli. Już sam ten spis źródeł i literatury będzie zapewne przedmiotem wnikliwej lektury dla znawców i miłośników dziejów polskiej pedagogiki i filozofii. W świat edukacyjnych i narodowych ideałów polskiej epoki romantycznej wprowadza czytelnika zwięzły rozdział Krzysztofa Jakubiaka (*Narodowe i wychowawcze idee polskiego romantyzmu*), w którym autor przybliża pisma i wypowiedzi na ten temat jej czołowych przedstawicieli (m.in. Lelewela, Mochnackiego, Brodzińskiego, Mickiewicza, Dembowskiego), i ukazuje w ten sposób historyczno-kulturowy *background* dzieł pedagogicznych Trentowskiego i Józefa Marii Hoene-Wrońskiego (1776–1853).

Rozdział drugi, autorstwa Adama Winiarza (*Bronisława Trentowskiego życie i dokonania*), jest, napisanym z pieczołowitą historyczną akrybią, znakomitym i obszernym przedstawieniem na podstawie źródeł archiwalnych i literackich skomplikowanej biografii Trentowskiego, ze szczególnym uwzględnieniem przebiegu jego edukacji i formacji filozoficznej. Warte podkreślenia jest to, że autor bazując na materiale źródłowym zasadnie koryguje niektóre ustalenia z biograficznej literatury przedmiotu. Żałować można jedynie, że Winiarz zastosował domyślnie zasadę *in dubio pro reo*, bo szczególnie kontrowersyjne momenty i wątpliwości w życiu filozofa wymagają także wyekspozowania. Kolejna część książki została napisana przez Andrzeja Sztylkę (*Świętość – Wolność – Umiejętność: znaczące powiązania uniwersalizmu filozoficznego B. F. Trentowskiego z jego wykładnią filozofii narodowej w 'Myślini'*) i jest to osobista, rzec by można nawet – medytacyjna lektura humanistyczna niełatwej dwutomowej *Myślini* Trentowskiego, której oryginalne wydanie z 1844 r. autor posiada w swoich zbiorach i pomieścił faksymile jego kart tytułowych. Sztylka uwydatnia zwłaszcza komponenty uniwersalistyczne w filozofii narodowej Trentowskiego. Rozdział Rafała Charzyńskiego (*Antropoteistyczna podstawa etyki Trentowskiego*) ukazuje z kolei autorską interpretację fundamentów koncepcji moralnych Trentowskiego, wyrażanych w kluczowym pojęciu bożoczłowieczeństwa. Następująca po nim część

napisana przez Wiesławę Sajdek (*Doskonałość człowieka jako ideał wychowawczy. Na podstawie pism Bronisława Trentowskiego*) przedstawia kompetentnie podstawy antropologii pedagogicznej Trentowskiego, a sama autorka wykazuje krytycyzm ideowy (z pozycji konfesyjnych) wobec badanej postaci, co samo w sobie jest kontrapunktem na tle poprzedzających tekstów prezentujących *stricte* historyczny (deskryptywny) punkt widzenia.

Po części ukazującej żywot i fundamenty myśli filozofa, następuje grupa studiów przedstawiających pewne szczególnie relewantne aspekty i momenty twórczości Trentowskiego. I tak Andrzej Wawrzynowicz (*Wątki historiozoficzne w myśli Bronisława F. Trentowskiego*) dokonuje systematycznej rekonstrukcji koncepcji historiozoficznych Trentowskiego wydobytych z jego *Chowanny*; poznajemy tu sens i znaczenie periodyzacji dziejów ludzkości z podziałem ery i arcyery. Następujący potem rozdział Marka Nikodema Jakubowskiego (*'Przedburza polityczna' Bronisława Trentowskiego*) interesująco przedstawia kontekst historyczny i interpretację tekstu z zakresu filozofii politycznej Trentowskiego, który był zarazem ostatnim opublikowanym (w 1848 r.) za życia filozofa. Kolejna część autorstwa Tomasza Kupsia i Romana Spechta (*Józef Bychowiec o Bronisławie Trentowskim*) stanowi wartościową analizę pozostających w rękopisach dokumentów Józefa Władysława Bychowca (1778–1845), w poszukiwaniu jego wzmiankowanej w źródłach rozprawy o filozofii Trentowskiego. Rozdział Tadeusza Linknera (*Trentowski o Naruszewiczu w 'Wierze słowiańskiej...'*) ukazuje z filologiczną precyzją koncepcje religioznawcze Trentowskiego odnoszące się do mitologii Słowian, a w szczególności wydobywa zawartą w nich recepcję i krytykę poglądów Adama Naruszewicza (1733–1796) dotyczących rdzennej religii słowiańskiej. W tekście Dariusza Barbaszyńskiego (*Dyskusje Bronisława Ferdynanda Trentowskiego z Adamem Mickiewiczem na temat przedmiotu i zadań filozofii. Analiza problemu na podstawie zachowanej korespondencji*) mamy zaś skrupulatnie i interesująco omówioną korespondencję pomiędzy Trentowskim a Adamem Mickiewiczem (1798–1855), dzięki której poznajemy nie tylko wzajemne relacje dwóch naszych wielkich intelektualistów, ale i odmienne postrzeganie roli filozofii i religii w kulturze narodu, jakie się wyłania z lektury wymienianych przez nich listów.

Ostatnia część opracowania zawiera studia ukazujące dorobek Trentowskiego z perspektywy filozofii wychowania i historii pedagogiki. Stanisław Gałkowski (*Pedagogika mesjanistyczna, czyli o nieoczekiwanej aktualności Trentowskiego (i nie tylko)*) daje ważną i interesującą apologię mesjanizmu i jego aktualności dla pedagogiki, a zarazem protreptyk do kultywowania oryginalnej filozofii polskiej, na kanwie odczytania conceptów Trentowskiego w tym duchu nie tylko z późnego okresu jego twórczości. Z kolei Dariusz Stępkowski (*(Wy)kształcenie i 'Bildung' jako pojęcia pedagogiczne według Trentowskiego i Herbarta*) bazując na

niemieckich źródłach historycznych refutuje tezy głoszone w polskiej historiografii pedagogicznej o Trentowskim jako słuchaczu pedagogicznych wykładów Jana Fryderyka Herbart (1776–1841) na uniwersytecie królewieckim. W dalszej części autor kompetentnie ukazuje dzieje i semantykę pojęć kluczowych dla Herbart (Bildung) i Trentowskiego (kształcenie/wykształcenie), i zarazem ukazuje głębokie filiacje ich myśli pedagogicznej. Wiesław Andrukowicz (*Miejsce kobiety w filozofii uniwersalnej Bronisława F. Trentowskiego*) przedstawił natomiast w swym rozdziale wizerunek i przeznaczenie kobiety w filozofii i pedagogice Trentowskiego, w którym dokonuje eksplikacji i usprawiedliwienia nader „niefeministycznych” poglądów twórcy Chowanny.

Dwa kończące monografię studia poświęcone są recepcji myśli Trentowskiego. Tekst Jerzego Kojkoła (*Wychowanie – Metafizyka – Filozofia. Recepcja twórczości B. F. Trentowskiego w Polsce na przełomie XIX i XX wieku*) wnikliwie ukazuje postrzeganie filozofii i pedagogiki Trentowskiego, oraz jej oddziaływanie u Władysława Horodyskiego, Bogdana Nawroczyńskiego, Adama Zieleńczyka, Jana Bulandy, Henryka Struvego, Maurycego Straszewskiego, Franciszka Gabryła, Mariana Massoniusa i Józefa Chobota. Zamykająca tom rozprawa S. Sztobryna (*Polska recepcja filozofii wychowania Bronisława Trentowskiego w ostatnim półwieczu*) stanowi natomiast erudycyjne omówienie najnowszej historiografii obejmującej *Trentoviana*, w tym wielu rozproszonych artykułów z periodyków naukowych. W wyniku dokonanych analiz autor wyróżnia dwa dominujące dziś nurty badań nad Trentowskim: filozoficzny, któremu przewodzi Ewa Starzyńska-Kościusko, i pedagogiczny, z wyróżniającymi się pracami Andrukowicza. Należy jednak dodać, że i sam Sztobryn należy do grona znakomitych znawców myśli pedagogicznej Trentowskiego, jest ponadto pomysłodawcą, założycielem i wieloletnim prezesem Towarzystwa Pedagogiki Filozoficznej (TPF), które na jego wniosek obrało sobie za patrona właśnie Trentowskiego (<https://pedagogika-filozoficzna.eu>). Także działające pod auspicjami TPF Wydawnictwo Naukowe „Chowanna” jest wydawcą tej godnej polecenia książki, a podkreślić trzeba, że praca ta została wydana wyjątkowo starannie także pod względem edytorskim, na dobrej jakości papierze i z twardą oprawą, którą zdobi stylizowany symbol uranicznego boga Peruna, nawiązujący do polskich (narodowych), słowiańskich (ponad nacjonalistycznymi partykularyzmami) i uniwersalistycznych idei głoszonych przez Trentowskiego. Nie ulega według mnie wątpliwości, że monografia zostanie doceniona przez czytelników i zajmie należną jej pozycję w polskiej humanistyce, a dzięki niej niezwykła postać Trentowskiego, tego nieuchwytnego Proteusza i światłego Janusa polskiej kultury filozoficznej i pedagogicznej, nie zostanie zapoznana w młodszym pokoleniu badaczy. Życzyć by sobie jedynie można, abyśmy doczekali się wreszcie wydania *Dzieł wszystkich Trentowskiego*, którego brak jest ujmą dla polskiej kultury naukowej i narodowej.

Do pokierowania takim zespołem badawczo-edytorskim Sztobryn byłby wyjątkowo predysponowany, co wydatnie udowodnił wydając tę monografię.

Marcin Wasilewski
Akademia im. Jakuba z Paradyża w Gorzowie Wielkopolskim
Wydział Humanistyczny
e-mail: mwasilewski@ajp.edu.pl
ORCID: 0000-0002-3039-2020